

для неї є одночасно спрямованими у майбутнє, і глибоко укоріненими у національній історії та культурі.

* Вільна людина також поважає своєрідність інших культур і усвідомлює важливість культурної відкритості.

* Вільна людина має розвинений соціальний інтелект. Вона бореться не тільки за свою свободу, але й за свободу інших.

* Вільна людина – це людина конструктивного діалогу, яка поважає право кожного на іншу точку зору. Відомий американський державний діяч **Чарлз Г'юз** дуже слушно зауважив: «Коли ми втрачаємо право бути різними, ми втрачаємо право бути вільними».

Зрозуміло, що цей перелік характерних рис вільної людини можна продовжувати ще довго, але базові речі тут зазначено.

3-го грудня ми святкували 300-річчя з дня народження нашого українського генія – **Григорія Сковороди**, міркування якого про свободу аналогічні з основними ідеями Української хартії вільної людини. Прагнення до свободи Григорій Сковорода вважав вищим благом людини, головною метою і мірою її життя, а «*дух свободи, який всередині нас народжується*» безпосередньо пов'язував із Богом. Свобода була сутністю його життя. Тут йдеться не лише про його науку – йдеться про його спосіб існування, про сенс його життя, бо навіть славетна автоепітафія філософа «*Світ ловив мене, та не спіймав*» – то не що інше, як радикальний маніфест свободи.

Людина повинна не тільки боротися за свободу, але й зростати в свободі. Це складний процес становлення зрілої людини, яка вчиться переосмислювати як власний досвід, так і історичний досвід своєї нації та людства в цілому. Спостереження свідчать, що зовнішній досвід може бути радикальним і болючим, а внутрішній незвичайним і глибоким, але розуміння при цьому особливо не додається і людина не змінюється. Це часто відбувається у тих випадках, коли у цієї людини немає певної мови або системи образів для інтерпретації свого досвіду – мало знає, мало читала, мало думала і відчувала. Особливо, коли це людина потреб, а не цінностей.

І все ж таки основна загроза для свободи – це внутрішній, екзистенційний тиск. Свобода починається не ззовні, а зсередини нашого ества. Чеський письменник **Вацлав Гавел** про це згадував, вказуючи, що важливо не те, що людина втрачає об'єктивно, а те, що має для неї суб'єктивне значення. Нам є що втрачати. І найголовніше – це наше життя.

У полоні я зрозумів, що я – екзистенційно вільний, на самому дні свого життя, коли повернувся до своєї підвальної камери весь скривавлений після тортур і катувань. У той момент я ясно усвідомив, що не боюсь померти, тобто мені нема чого втрачати. Зник страх смерті, і я чітко усвідомлював, що це правда, що я не обманю себе. Зі мною залишилися лише моя гідність, відповідальність та любов до рідних, близьких, друзів, до моєї України. Гідність, небайдужість, право вільного вибору внутрішньої позиції і зовнішньої її репрезентації, свободного вибору способу життя, творчість та відкритість до інших сенсів – все це складові мого розуміння свободи.

У моєї сім'ї є знакова історія. Це про те, як моя бабуся разом з моєю мамою, яка була ще підлітком, під час німецької окупації у Другій світовій війні, перемагаючи страх втратити зовнішню свободу і життя, але зберігаючи свою внутрішню свободу, гідність і відповідальність,

рятувала єврейських дітей. Ця родинна історія відіграла величезне значення у моєму становленні як людини.

Австрійський психіатр **Віктор Франкл** якось зазначив: «*Людська свобода – це кінцева свобода. Людина не вільна від умов. Але вона вільна зайняти позицію по відношенню до них. Умови не обумовлюють її повністю. Від неї – в межах її обмежень – залежить, здасться вона, поступиться вона умовам. Вона також може піднятися над ними і таким чином відкритися і увійти в людський вимір*».

Саме так, незважаючи на всі складні умови та виклики російської агресії проти України і наших цінностей, український народ об'єднався в боротьбі за свободу і гідність, за своє право бути вільними людьми. ■

Ігор Юхновський

доктор фіз.-мат. наук, професор, академік НАН України, почесний директор Інституту фізики конденсованих систем НАН України, Герой України, м. Львів

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ГІДНІСТЬ

Гідність – висока самооцінка людини, оцінка збиральна, що робить людину розсудливою, надійною, мужньою, милосердною, корисною і сталою. Гідність зароджується з гарного, радісного дитинства, з чуйної розважливої ласки батьків. Гідність виростає на усвідомленні своєї причетності до корисного. Гідність протиставлена спокусі і лукавству, під яким розуміються підлість, хитрість, хижість, жадність і обман. Саме про це йде мова в останніх реченнях у заповідях Христа, в молитві «Отче наш», яку Христос наказав виконувати своїм апостолам і яку виконуємо ми всі.

Ще у 60-х роках минулого століття керівництво міста Львова доручило мені обдумати можливість застосування положень термодинаміки в покращенні управління суспільством в умовах інтенсивного розвитку автоматизації управління виробництвом. Тоді я прийшов до певних висновків. Якби вдалося закласти в математичні формули заходи оптимізацій, то їх форма мала би форму десяти заповідей Мойсея, заповідей Нагірної проповіді Христа і молитви «Отче наш».

Якщо до цього додати ще Великодне Євангеліє від Іоанна: «*спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог, через Слово усе сталося*», то стає очевидною роль рідної мови у житті держави, суспільства і людини як особистості. Життєстверджуюча роль української мови прописана в Конституції, де говориться, що Україна є державним самовизначенням української нації. Усе це свідчить про довершеність християнства як релігії і, маючи зараз свою Церкву, свою Академію наук, свої університети, свої школи і дитячі садочки, ми маємо повний гуманітарний комплект до саморозвитку української нації в Українській державі.

Важливо стверджувати гідність, як і важливо знати місце її реалізації. Для нас, українців – це Українська держава.

Отже, усі маємо стати патріотами України. Щоби бути патріотом, потрібно бути фахівцем: знати, уміти, створювати, бути затребуваним. Хочу згадати тут **Нельсона Манделу**, видатного президента ПАР, першого президента афроамериканця, що довгий час відбув у тюрмі та опісля був обраний всенародним президентом. На запитання оточуючих, чому він не звільнив колишніх посадовців англійців і особисту «білу» охорону свого попередника, пояснив, що вони фахівці й спеціалісти, і додав: *«тільки фахівець може бути патріотом держави»*. Для нас, українців, це означає – уміти, уміти свідомо. Найбільш природним і ефективним засобом у сприянні цьому є система освіти в державі. Забезпечення освіти і оволодіння фахом є незмінним, життєво вагомим пріоритетом. Нам потрібне відновлення стандартів професіоналізму, які зараз катастрофічно деградували майже у кожній сфері.

Які ж передумови розвитку і панування гідності? За діючим законом термодинаміки – а це абсолютний закон – найбільший коефіцієнт корисної дії приносить робота вільних людей у рівноважному суспільстві. Ці дві необхідні умови повинні існувати одночасно. Умови забезпечує держава і її влада. Як пише молодий, але вже добре знаний філософ **Володимир Єрмоленко**, член нашої Ініціативної групи «1-го грудня», *«держава забезпечує охорону, справедливість і повноту»*. Охорона – це перш за все постійна кваліфікована професійна армія, яка убезпечить Україну від зовнішньої агресії. Справедливість – це справедлива винагорода за працю і справедливе покарання за злочин. Повнота – це забезпечення розвитку всіх типів здібностей членів суспільства.

Кожний вид праці має мати нормативи якості і (відповідно до вартості виконаної роботи) заробітну плату. У нас, на жаль, має місце повне порушення закону вартості праці, підставового закону економіки. Найпрестижніша у цивілізованому світі інтелектуальна праця та інтелектуальна власність в Україні повністю знецінені. Тут владі України не потрібно відкривати Америку. В оточуючих нас європейських країнах ці питання вноормовані. Нам потрібно їх вивчити і припасувати до наших умов. Однією з рівноважних держав, наприклад, є Австрія. У ній, як і в більшості інших країн, середньою місячною заробітною платою є заробітна плата вчителя, що за місяць складає вартість 885 кг чорного хліба. Зарплати інших видів робіт коливаються вище та нижче середньої. Коливаються, а не відрізняються в десятки разів. А ще про досягнення нормативів кваліфікованої праці. Тут теж держави Європи можуть бути прикладом. Крім того, в сучасній економічній теорії існують *матриці Леонт'єва* – матриці вартості усіх затрат на одиницю вартості продукції у кожному підприємстві, функціонують повсюдно касові апарати. Сучасні суспільства з високим рівнем культури забезпечують високі рівні виробництва, в них існують розумно врівноважені рівні якісного побуту. Отже, турбота про інтелектуальний розвиток суспільства стає найбільш пріоритетною.

У 1991 р. ми здійснили епохальну державотворчу річ – за всіма законами Конституції, за позитивними в кожній області результатами Всенародного референдуму ми створили суверенну державу – Україну. На всьому просторі України існує єдиний український народ. Кордони України – це кордони 1991 року. Це – наша сутність. Ніхто не має права змінити хоча би на один квадратний метр нашу територію. Ніхто – ні Президент, ні громадянин, ні, тим більше, завойовник.

До нових факторів політичного характеру, що виникли в Україні від 24 лютого – початку повномасштабної війни, – є суттєва зміна в поглядах українців. Тенденція до зміцнення національної єдності спостерігається весь час від проголошення Незалежності, але саме зараз досягнула свого апогею – ми маємо повністю сконсолідовану українську націю, яка єдиним фронтом протистоїть російській агресії. Озброєний опір українців, постійно триваючий військовий вишкіл роблять Україну все більш сильною як у військовому, так і в національному відношенні державою. Українці об'єдналися навколо спільних цінностей – боротьби проти ворога і майбутнього проєвропейського шляху розвитку.

Світ пережив Другу світову війну, викликану нацизмом **Гітлера**. Тепер фактично йде третя світова війна, викликана нацизмом **Путіна**. Нацизм є страшною рисою диктатури.

Найбільшим благом людини від природи є можливість мислити. Розважливність є рисою мислення. Тож мислення потрібно виховувати, починаючи з простих побутових речей – уміння гарно споживати їжу, акуратно складати одяг, сортувати сміття, старанно вчитися. При тому чітко засвоювати заповіді Мойсея і Христа. Врешті ставати фахівцем, уміти якісно зробити певну річ, якісно вирішити проблему, якісно навести порядок, бути затребуваним і бути милосердним.

І на закінчення.

Мій, як старого солдата радянської армії у Другій світовій війні, доземний уклін і подяка народам і керівникам держав Америки, Європи, Австралії, Азії та Африки за допомогу у нерівній війні України з Росією за нашу свободу і незалежність. ■

Оля Гнатюк

співробітниця Інституту славістики Польської академії наук, професорка Національного університету "Києво-Могилянська Академія", голова Товариства промоції української культури в Польщі та польської в Україні м. Варшава

БУТИ УКРАЇНЦЕМ

«Бути українцем» має означати подолання багатьох травм, страхів і стереотипів. І навпаки – *«не треба виправдовувати власну бездіяльність непереборними обставинами, плакаючи лінощі, заздрість і "гординю в приниженості"»*.

Нещодавно під час конференції у Польщі мені поставили запитання, чи не існує загрози, що травма нинішньої війни вплине на подальшу долю українців, в розумінні послаблення волі українців бути вільним і демократичним суспільством. Для мене не підлягає сумніву, що такого не станеться. Однак польським слухачам я мала пояснити, чому. Травма – частина української ідентичності, але не в тому сенсі, що ми схильні роз'ятрювати рани, а в тому, що